

09

Araç Bilgisi ve Ekonomik Sürüş

Motor, güç aktarma, fren, ADAS, emisyon, takograf ve lastik bilgisini güvenli ve ekonomik sürüşle birleştirmek.

Dizel motor: aracın kalbini tanıyalım

4 zamanlı dizel motor

Emme, sıkıştırma, iş (yanma), egzoz. Silindire yalnız hava alınır; sıkışıp ısınan havaya püskürtülen motorin kendiliğinden tutuşur. Buji yoktur.

Turbo ve intercooler

Egzoz gazı türbini döndürür, kompresör silindire daha çok hava basar; intercooler bu havayı soğutur. Aynı motordan daha çok güç, daha az yakıt.

Common rail enjeksiyon

Yüksek basınçlı ortak hat (rail) motorini elektronik kontrollü enjektörlere dağıtır; püskürtme zamanı ve miktarı çok hassas ayarlanır.

ÖRNEK -20 °C'lik bir Erzurum sabahında hava yeterince ısınmaz; kızdırma bujisi/ızgara ısıtıcı önce ısıtır. Gösterge lambası sönmeden marşa basılmaz.

ÖRNEK Uzun bir Toros rampasının hemen ardından motoru kapatmak sıcak turboyu yağsız bırakır; 1-2 dakika rölantide soğutup sonra kapat.

ÖRNEK Suya bulaşmış motorin pahalı enjektörleri bozar. Bu yüzden yakıt filtresindeki su ayırıcı her gün kontrol edilip suyu boşaltılır.

Kaynak: Genel teknik bilgi · üretici kullanım kılavuzları

Gösterge lambası ve egzoz dumanı ne söyler?

İşaret	Olası neden	Ne yapmalı
Yağ basıncı lambası (kırmızı)	Yağ az; pompa, filtre veya müşir arızası	Güvenli yerde dur, motoru hemen kapat
Hararet yükseliyor	Antifriz az, kayış kopuk, termostat/fan	Dur; sıcakken radyatör kapağını açma
Şarj lambası yanık	Kayış gevşek/kopuk, alternatör arızası	Dur ve kayışı kontrol et; servise git
Hava basıncı uyarısı	Kompresör arızası, hava kaçağı	Basınç dolmadan hareket etme
Siyah duman	Fazla yakıt: tıkalı hava filtresi, enjektör	Hava filtresi ve enjektör kontrolü
Mavi duman	Motor yağ yakıyor: segman, turbo keçesi	Yağ seviyesini izle, servise git
Sürekli beyaz duman	Soğutma suyu yanıyor: silindir kapak contası	Antifriz eksiliyorsa hemen servis

Soğuk sabahta kısa süren beyaz buhar normaldir; motor ısınınca kaybolur.

Kaynak: Genel teknik bilgi

Günlük kontrol: yağ, soğutma, elektrik, hava

Eski bilgiler güncellendi: modern araçlarda bakımsız akü, uzun ömürlü antifriz ve üretici onaylı yağ kullanılır.

- > **Motor yağı:** Düz zeminde, motor durduktan birkaç dakika sonra çubukla ölç; seviye iki çizgi arasında olmalı. Üreticinin onayladığı yağı kullan.
- > **Soğutma:** Radyatöre düz su değil, yıl boyu antifriz-su karışımı konur. Seviyeyi motor soğukken genleşme kabından kontrol et.
- > **Kayış:** Alternatör ve su pompasını döndürür; çatlak ve gevşeklik kontrol edilir. Koparsa şarj lambası yanar, motor ısınır.
- > **Akü ve sigorta:** Kutup başları sıkı ve oksitsiz olmalı. Atan sigortanın yerine aynı amperde sigorta takılır; büyüğü yangın riskidir.
- > **Hava tankları:** Hava kurutucusu yoksa veya arızalıysa tanklardaki su boşaltılır; kışın donan su fren arızası yapar.

Kaynak: Genel teknik bilgi · üretici bakım kitapçıları

Değerlendirme sorusu 26

Seyir hâlinde motor yağ basıncı uyarı lambası yanarsa sürücü ne yapmalıdır?

A

Devri yükseltip en yakın servise kadar devam eder.

B

Güvenli bir yerde durup motoru hemen kapatır.

C

Motoru rölantide çalıştırarak yağ seviyesine bakar.

D

Lamba sönene kadar düşük viteste yola devam eder.

Cevap B. Yağ basıncı yoksa motor kısa sürede ciddi hasar görür. Önce güvenli yerde dur, motoru kapat, sonra yağ seviyesini kontrol et.

Güç aktarma: motordan tekerleğe

Debriyaj (kavrama)

Motor ile şanzıman arasındaki bağlantıyı keser ve yumuşakça birleştirir. Yolda ayağı pedalda tutmak balatayı aşındırır.

Otomatikleştirilmiş şanzıman

AMT: manuel kutunun vitesleri elektronik olarak, debriyaj pedalı olmadan değiştirilir. Ağır vasıtada 12-16 ileri vitesli olabilir.

Şaft ve diferansiyel

Şaft, şanzımandan gelen hareketi diferansiyele iletir. Diferansiyel hareketi 90° çevirip akslara verir; virajda dış tekere daha fazla devir verir.

ÖRNEK Yokuşta trafik ışığında kamyonu yarım debriyajla tutan sürücü balatayı kısa sürede yakar. Doğrusu: yokuş kalkış desteği ya da park freniyle kalkmak.

ÖRNEK Eco modda kutu, 85 km/sa'te motoru düşük devirde tutacak vitesi seçer. Dik inişten önce ise vites elle 1-2 kademe küçültülüp motor freni artırılır.

ÖRNEK Karlı Sivas yolunda çeker tekerden biri patinaj yapınca diferansiyel kilidi iki tekeri birlikte döndürür. Kilit düşük hızda ve düzde kullanılır, virajdan önce açılır.

Kaynak: Genel teknik bilgi

Fren sistemleri (1): havalı fren, ABS, EBS

Havalı fren

Kompresör havayı basar, kurutucudan geçen hava tanklarda depolanır; pedala basınca hava fren körüklerini iter. Park freni yay kuvvetiyle çalışır.

ÖRNEK Sabah hava basıncı uyarısı sönmeden Mersin limanından çıkan tırın frenleri tam tutmaz, yaylı frenler de tam çözölmeyebilir. Gösterge dolmadan hareket edilmez.

ABS

Ani frende tekerleğin kilitlenmesini önler. Teker dönmeye devam ettiğı için direksiyon hâkimiyeti korunur.

ÖRNEK Islak yolda önüne aniden araç çıkan otobüs şoförü frene sonuna kadar basar; pedal titrer ama otobüs kaymadan manevra yapabilir. ABS'li araçta pompalama yapılmaz.

EBS

Elektronik kontrollü fren: pedal komutunu elektrikle iletir, tüm tekerlerde frenlemeyi aynı anda ve dengeli başlatır. ABS, ASR ve ESP'nin altyapısıdır.

ÖRNEK 40 tonluk tırda çekici ve dorse aynı anda frenlenir; dorsenin çekiciyi itip 'makaslama' yapma riski azalır, fren mesafesi kısalır.

Kaynak: Genel teknik bilgi

Fren sistemleri (2): ASR, ESP, motor freni

ASR (patinaj önleme)

Kalkışta veya kaygan zeminde çeker tekerin boşa dönmesini algılar; motor gücünü azaltır ya da kayan tekeri frenler.

ÖRNEK Buzlu Kop Geçidi rampasında kalkan tırda ASR lambası yanıp sönüyorsa teker kayıyordur: gaz azaltılır, gerekiyorsa zincir takılır.

ESP / ESC

Aracın direksiyonun gösterdiği yöne gitmediğini (savrulma, devrilme eğilimi) algılar; tek tek tekerleri frenleyip motoru kısarak toparlar.

ÖRNEK Yüklü tanker otoyol bağlantı virajına fazla hızlı girer; ESP tekerleri frenleyip devrilmeyi önlemeye çalışır. Ama fiziği ESP de aşamaz: hızı virajdan önce düşür.

Motor (egzoz) freni

Egzoz çıkışını kısarak veya sıkıştırılan havayı boşaltarak motoru fren gibi kullanır; balatayı yormadan yavaşlatır.

ÖRNEK Bozüyük–Bilecik inişinde uygun vites ve motor freniyle hız sabit tutulur; servis freni yalnızca ek yavaşlama gerektiğinde kullanılır.

Kaynak: Genel teknik bilgi

Retarder ve intarder: uzun inişin sigortası

KURAL / KAVRAM

Retarder, servis frenine dokunmadan aracı yavaşlatan sürekli frendir; hidrolik (yağ türbini) veya elektromanyetik olabilir. Intarder, şanzımana entegre hidrolik retarderdir. Enerjiyi ısıya çevirip soğutma sistemine aktarır.

ÖRNEK OLAY

Bolu Dağı inişinde 40 tonluk tır

Tır inişte yaklaşık 500 m alçalacak. Frenlerin yok etmesi gereken enerji $\approx 40.000 \text{ kg} \times 9,81 \times 500 \text{ m} \approx 196 \text{ MJ}$ ($\approx 54 \text{ kWh}$). Bunun hepsi balataya binerse disk ve kampana aşırı ısınır, fren 'yorulur' (fading) ve tutmaz. Sürücü inişe girmeden vitesi küçültür, retarderi 2.-3. kademeye alır ve hızı sabit tutar; ayak freni yedek güvenlik olarak kalır.

Akılda tut: Buzlu ve kaygan zeminde güçlü retarder çeker tekerleri kilitleyebilir: kademe düşük tutulur.

Kaynak: Fizik hesabı: $E = m \cdot g \cdot h$ · genel teknik bilgi

Değerlendirme sorusu 27

Uzun ve dik bir inişte frenlerin aşırı ısınıp tutmaz hâle gelmesini önlemek için en doğru davranış hangisidir?

A

Vitesi boşa alıp yalnızca ayak freniyle inmek

B

İnişe girmeden vites küçültüp motor freni ve retarder kullanmak

C

Hızlanıp inişi mümkün olan en kısa sürede bitirmek

D

Fren pedalına iniş boyunca hafifçe basılı tutmak

Cevap B. Sürekli frenler balatayı serin tutar. Boşta inmek motor frenini devre dışı bırakır; sürekli basılı pedal ise fren yorulmasına (fading) yol açar.

ADAS: sürücüye yardımcı sistemler

AEBS (acil fren)

Radar/kamera ile öndeki aracı izler; çarpışma yaklaşırsa önce uyarır, sürücü tepki vermezse kendiliğinden frenler.

Şerit takip (LDWS/LKA)

Kamera şerit çizgilerini izler; sinyal vermeden şerit dışına kayınca uyarır (LDWS) ya da direksiyonu hafifçe düzeltir (LKA).

Kör nokta (BSIS/MOIS)

BSIS sağa dönüşte yandaki bisikletli/yayayı, MOIS kalkışta aracın hemen önündeki yayayı algılayıp sürücüyü uyarır.

ÖRNEK Sisli Kuzey Marmara Otoyolu'nda öndeki kuyruğu geç fark eden tır sürücüsü sesli uyarı alır; tepki gecikince sistem tam fren yapar, çarpma hızı düşer.

ÖRNEK Gece 03.00'te Konya ovasında dalgınlaşan otobüs şoförüne sesli uyarı gelir. Bu bir mola işaretidir; uyarıyı kapatmak çözüm değildir.

ÖRNEK İzmir'de kavşakta sağa dönecek kamyonun sağındaki bisikletliyi aynada göremeyen sürücüye kabinde ışıklı ve sesli uyarı gelir; sürücü durur.

Kaynak: AB 2019/2144 (GSR2) · genel teknik bilgi

ADAS ve GSR2: hangi sistem ne zaman zorunlu?

Sistem	Kapsam	AB: yeni tip / tüm yeni
Acil fren (AEBS), şerit uyarı (LDWS)	Otobüs ve kamyon	2013 / 2015
Kör nokta (BSIS), kalkış (MOIS)	Otobüs ve kamyon	07.2022 / 07.2024
Akıllı hız yardımcısı (ISA)	Tüm otobüs, kamyon, otomobil	07.2022 / 07.2024
Yorgunluk uyarısı (DDAW)	Tüm otobüs, kamyon, otomobil	07.2022 / 07.2024
Lastik basınç izleme (TPMS)	Otobüs ve kamyon	Aşamalı (GSR2)
Dikkat dağınıklığı uyarısı (ADDW)	Tüm otobüs, kamyon, otomobil	07.2024 / 07.2026

Türkiye AB/2019/2144 uyumlu tip onayı yönetmeliğini uygular; ulusal tip onayında geçiş tarihleri farklı olabilir.

Kaynak: AB 2019/2144 (GSR2) · AB 347/2012, 351/2012

Euro 6, AdBlue ve partikül filtresi

Euro 6 (Euro VI)

AB'nin ağır vasıta emisyon standardı; NOx ve partikülü (is) çok düşük sınırla tutar. Euro 7 ağır vasıtada 29.05.2028 (yeni tip) ve 29.05.2029'da (tüm yeni) başlar.

AdBlue (SCR)

%32,5 üre + saf su çözeltisi. SCR katalizöründe NOx'u azot ve su buharına çevirir. Tüketimi motorinin yaklaşık %3–6'sı kadardır.

DPF (partikül filtresi)

Egzozdaki isi tutar ve belirli aralıklarla yakarak temizlenir (rejenerasyon). Kısa, dur-kalk seferlerde daha hızlı dolar.

ÖRNEK Sağlam bir Euro 6 belediye otobüsünün egzozunda is görülmez. Kalkışta siyah duman görülüyorsa DPF, sensör veya enjektör arızası düşünülür.

ÖRNEK 1.000 litre motorin yakan tır ≈ 30-60 litre AdBlue harcar. Depo boşalırsa motor gücü kısıılır. Emülatörle sistemi iptal etmek yasa dışı değişikliktir.

ÖRNEK Gün boyu Bursa'da dur-kalk dağıtım yapan kamyonunda DPF lambası yanarsa, ekrandaki talimata göre rejenerasyon yapılır; işlem yarıda kesilmez.

Kaynak: AB 2024/1257 (Euro 7) · 595/2009/AT · KTK md. 32 (7574 s. Kanun)

Takograf: analogdan akıllıya

Analog takograf

Hız, sürüş-dinlenme süresi ve mesafeyi 24 saatlik kâğıt diske çizer. Diske ad, tarih, yer ve km bilgisi elle yazılır.

Sayısal (dijital) takograf

Kayıtları araç ünitesine ve sürücü kartına elektronik yazar. Kartları TOBB verir; sürücü kartı kişiye özeldir ve 5 yıl geçerlidir.

Akıllı takograf (2. nesil)

Uydu konumunu (GNSS) kaydeder, yol kenarından uzaktan ön denetime (DSRC) izin verir. G2V2 sürümü sınır geçişini otomatik kaydeder.

ÖRNEK Yurt içinde çalışan eski model kamyonun sürücüsü her gün yeni disk takar, eski diskleri araçta saklar; denetimde istenen günlerin diskleri gösterilir.

ÖRNEK Kapıkule'den çıkan sürücü kartını takar, ülke kodunu girer. Arkadaşının kartıyla sürmek 7574 sayılı Kanunla açıkça yasaklanmıştır.

ÖRNEK Almanya'ya giden AB plakalı tırda G2V2 ülke değişikliğini kendisi yazar; polis aracı durdurmadan şüpheli kaydı tespit edip kontrole çağırabilir.

Kaynak: KTK md. 31, 49 (7574 s. Kanun, RG 27.02.2026) · AETR

Takograf: Türkiye'de güncel durum (Ekim 2026)

Konu	Durum
Dayanak	KTK md. 31 – 7574 s. Kanun (RG 27.02.2026)
Zorunlu araçlar	3.500 kg üstü yük; sürücü dâhil 17'den fazla koltuk
Yeni kapsama girenler	Model yılına göre 2026–2030 sonrası ilk muayene
Kart	Yalnız kendi geçerli kartın; başkasınıninki yasak
Denetim	Kayıtlar Bakanlık veri tabanından da denetlenir
TR plaka, AETR	1. nesil sayısal geçerli; G2V2 henüz zorunlu değil
AB plaka	Yeni tescilde G2V2 (08.2023); 56 günlük kayıt

Geçici md. 27: 2021+ model 31.12.2026; 2016-20: 2027; 2011-15: 2028; 1996-2010: 2029; 1985-95: 2030 sonu.

Kaynak: 7574 s. Kanun md. 6, 34 · UND 05/2025 · AETR

Değerlendirme sorusu 28

7574 sayılı Kanunla değişen Karayolları Trafik Kanunu'na göre aşağıdakilerden hangisi yasaktır?

A

Sürücünün kendi adına verilmiş geçerli kartla araç kullanması

B

Başka bir sürücünün takograf kartıyla araç kullanmak

C

Takograf kayıtlarının Bakanlık veri tabanından denetlenmesi

D

Takograf cihazının yetkili serviste muayene ettirilmesi

Cevap B. Sürücü yalnız kendi geçerli kartını kullanır; başkasının kartını veya arızalı/geçersiz kartı kullanmak yasaktır. Kart sahibi kartını başkasına kullandıramaz.

Lastik yanağını okumak: 315/80 R22.5 156/150L

KURAL / KAVRAM

Lastik yanağındaki kod genişliği, yanak oranını, yapıyı, jant çapını, taşıma kapasitesini ve azami hızı söyler. Yanlış ölçü veya düşük yük endeksi aşırı ısınma ve patlamaya yol açar.

ÖRNEK OLAY

Çekicinin ön aksındaki lastik

315: taban genişliği 315 mm. 80: yanak yüksekliği genişliğin %80'i $\approx$ 252 mm. R: radyal yapı. 22.5: jant çapı 22,5 inç. 156/150: yük endeksi; tek kullanımda lastik başına 4.000 kg, ikiz kullanımda 3.350 kg. L: azami 120 km/sa. Yanakta 'DOT ... 2325' yazıyorsa lastik 2025'in 23. haftasında üretilmiştir.

Akılda tut: Aynı aksa aynı ölçü ve yapıda, benzer aşınmada lastik takılır; ikiz lastiklerin basıncı eşit olmalıdır.

Lastik kuralları ve kış lastiği

Kış lastiği dönemi 4 Ekim 2025 tebliğ değişikliğiyle 15 Kasım – 15 Nisan oldu; valilik bir ay öne veya arkaya uzatabilir.

- > **Kim için:** Şehirlerarası yolcu ve yük taşıyan ticari araçlar. Kamyon, çekici, tanker ve otobüste tahrikli dingil lastikleri kış lastiği olmalı.
- > **Diş derinliği:** Kış döneminde kamyon, çekici, tanker ve otobüste en az 4 mm; kamyonet, minibüs ve otomobilde en az 1,6 mm.
- > **İşaret:** Yanakta M+S ve/veya kar tanesi simgesi aranır. Zincir kış lastiğinin yerine geçmez ama araçta bulunmalıdır.
- > **Basınç:** Lastik soğukken ölçülür. Sıcak lastikten hava indirilmez; yolda ısınınca basıncın artması normaldir.
- > **TPMS:** AB'de yeni ağır vasıtalarda basınç izleme aşamalı olarak zorunlu oldu; uyarı yanarsa güvenli yerde dur, kontrol et.

Kaynak: Kış Lastiği Tebliği (RG 04.10.2025) · KTK md. 65/A (7574 s. Kanun)

Değerlendirme sorusu 29

315/80 R22.5 156/150L ölçülü bir lastikte '150' ve 'L' neyi ifade eder?

A

150 mm dış genişliğini ve lastik tipini

B

İkiz kullanımda yük endeksini (3.350 kg)
ve azami 120 km/sa hızı

C

Yanak oranını ve üretim yılını

D

Önerilen hava basıncını ve kış lastiği olduğunu

Cevap B. 156 tek, 150 ikiz kullanımdaki yük endeksidir (4.000 / 3.350 kg). L hız sembolüdür: azami 120 km/sa.

Ekonomik sürüşün altı altın kuralı

- > **Yeşil bantta kal:** Devir saatinin yeşil bölgesi (çoğu Euro 6 çekicide $\approx 1.000\text{--}1.500$ d/d) yüksek tork ve düşük tüketim aralığıdır.
- > **Öngörülü sür:** İleriyi oku; kırmızı ışığa gazla yaklaşp sert fren yapma. Momentumu korumak yakıtı korur.
- > **Gazı bırak, boşa alma:** Viteste gaz bırakılınca dizel motor yakıt püskürtmeyi keser. Boşta seyir yakıt harcar ve tehlikelidir.
- > **Hızı sınırla:** Hava direnci hızın karesiyle artar: 80'den 90 km/sa'e çıkmak direnci $\approx \%27$ artırır.
- > **Rölantiyi kes:** Ağır vasıtada 1 saat rölanti $\approx 2\text{--}3$ litre motorin yakar. Beklemede motoru durdur.
- > **Lastik ve yük:** Düşük basınç yuvarlanma direncini artırır. Brandaı gergin tut, gereksiz yük taşıma.

Kaynak: Genel teknik bilgi · ABD Enerji Bakanlığı (rölanti tahmini)

Hesap örneği: %5 tasarruf ne demek?

KURAL / KAVRAM

Küçük yüzdeler yüksek kilometrede büyük litrele dönüşür. Formül: Yıllık tüketim (L) = yıllık km $\times$ (L/100 km) $\div$ 100.

ÖRNEK OLAY

Mersin–Kapıkule hattında çalışan tır

Tır yılda 120.000 km yapıyor, ortalama 33 L/100 km yakıyor: $120.000 \times 33 \div 100 = 39.600$ litre/yıl. Eğitim ve telematik takiple %5 tasarruf: $39.600 \times 0,05 \approx 1.980$ litre. Günde 1 saatlik gereksiz rölantiyi kesmek, 250 iş gününde $\approx 250 \times 2,5 = 625$ litre daha kazandırır. Toplam ≈ 2.600 litre ve $\approx 6,9$ ton daha az CO₂ (1 litre motorin $\approx 2,65$ kg CO₂).

Akılda tut: Tasarrufu TL'ye çevirmek için litreyi o günkü motorin fiyatıyla çarp.

Kaynak: Örnek hesap (varsayımsal değerler)

Elektrikli ve hibrit otobüs-kamyon

Rejeneratif fren

Elektrik motoru yavaşlarken jeneratör gibi çalışıp enerjiyi bataryaya geri yükler; balata aşınması da azalır.

Menzil ve şarj

Menzil; yük, hava sıcaklığı, ısıtma-klima ve sürüş tarzına göre değişir. Şarj depoda fişle (CCS) ya da durakta pantografla yapılır.

Yüksek gerilim güvenliği

Turuncu kablolar yüksek gerilim taşır, yetkisiz müdahale edilmez. Hibritte dizel ve elektrik motoru birlikte çalışır. Araç sessizdir; düşük hızda yapay ses (AVAS) verir.

ÖRNEK Yokuşlu bir İstanbul hattındaki elektrikli belediye otobüsü her inişte bataryasını bir miktar şarj eder; gazı erken bırakan şoför menzili uzatır.

ÖRNEK -5 °C'lık kış sabahında kalorifer açık çalışan elektrikli otobüsün menzili yazdakinden belirgin kısadır; hat planı kış koşuluna göre yapılır.

ÖRNEK Kazaya karışan elektrikli kamyonunda sürücü kontağı kapatır, 112'ye 'elektrikli araç' bilgisini verir. Batarya yangını uzun sürer, yeniden alevlenebilir.

Kaynak: Genel teknik bilgi · BM R138 (AVAS)

Değerlendirme sorusu 30

Aşağıdakilerden hangisi yakıt tüketimini artırır?

A Devir saatinin yeşil bandında sürmek

B Lastikleri olması gerekenden düşük basınçla kullanmak ✓

C Trafiği önceden okuyup gazı erken bırakmak

D Uzun beklemelerde motoru durdurmak

Cevap B. Düşük basınç yuvarlanma direncini ve lastik ısını artırır; hem yakıt tüketimi hem de patlama riski yükselir.